

**SENIOR CERTIFICATE
EXAMINATION
SENIORSERTIFIKAAT-EKSAMEN**

**OCTOBER / NOVEMBER
OKTOBER / NOVEMBER**

2004

**TSHIVENDA LUAMBO LWA DAMUNI
GIREIDI YA NTHA**

(Bammbiri la u ranga)

HG

119-1/1

8 pages

TSHIVENDA FIRST LANG HG: Paper 1

119 1 1

HG

**COPYRIGHT RESERVED / KOPIEREG VOORBEHOU
APPROVED BY UMALUSI / GOEDGEKEUR DEUR UMALUSI**

MUHASHO WA PFUNZO WA GAUTENG
MULINGO WA TSHITFIKHEITI TSHA MATIRIKI

TSHIVENDA LUAMBO LWA DAMUNI
GIREIDI YA NTHA
(Bammbiri la u ranga)

TSHIFHINGA: Awara 2½

MARAGA: 100

THANYELANI ZWI TEVHELALO:

- Luambo lu vhe lwo kunaho.
- Ni fhindule zwo vhudziswaho fhedzi.

KHETHEKANYO YA A
THOLOKANYONDIVHO

MBUDZISO 1

Vhalani mafhungo a tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi tevhelaho:

Shumisani maipfi anu nga nndani ha musu ho pfi ni shumise a re mafhungoni.

“Vha a divha Vho-Maria thabelo yanga i a shuma.” Ndi Vho-Netshivhenga musu vha tshi khou rabelela Vho-Maria. “A vha tou sendelela ngeno tsini ndi vha rabelele zwavhudi.” Ndi Vhafunzi Vho-Netshivhenga musu vha tshi vho fara-fara madamu a Vho-Maria.

Vhafunzi Vho-Netshivhenga ndi vhanwe vha kereke ya tshigubu. Vho vha vha tshi dzula Ngulumbi kha la ha Tshivhasa. Vho vha vha tshi rabelela vathu vhanzhi, nga maanda vhafumakadzi. Avho mufunzi vho vha vha tshi tou vha **mufunzi ano tshina malombo**. Mufumakadzi wavho ndi hunzhi he a vha a tshi vha kaiza kha enea maitete avho a **ufunesa zwikete**. Vhafumakadzi vho vha vha tshi u rabelelwa, vha vhudzwa na ndaela dzo fhambanaho. Midi ya pwashea yo pwashea nga nthani ha vhenevha mufunzi.

Munwe munna we avha a tshi shuma makhuwani mabulasini a Brits o vhuya a kholwa lwa minwaha mina a sa vhuyi hayani. Zwenezwo mufumakadzi wawe Vho-Maria ndi u ya u rabelelwa ha vhafunzi Vho-Netshivhenga uri vha rabelelwe, munna wavho a vhuye-vho hayani. Dzina la uyo munna ndi Vho-Bonyongo. Uyo munna ho vha **hu tshi tou vha vhanani vhukuma**. “Vhone Vho-Maria uri munna wavho a vhuye, a vha tou da na tshiambaro tshawe tsha nga tsini kana tshinwe-vho tshe a sia afho hayani” Ndi Vho-Netshivhenga vha tshi vhudza avho Vho-Maria vha re na thaidzo. “Ndi do da nazwo matshelo li tshaho” Ndi Vho-Maria musu vho no tou takalela iyo thuso ine ya khou ambiwa.

Nga la matshelo Vho-Maria ndi u vutshela henengei ha Vhafunzi na zwila zwe vha pfi vha de nazwo-ho tuwa suthu na hembe ngauri ndi zwone zwe zwa vha zwi hone. Ndaela ya bva ya uri zwiambaro a zwi humeli murahu arali hu sa athu u vha na ndila ya uri mafhungo a tshimbile zwavhudi. **Muvheulwa iteli a tshi nekedza thoho**, Vho-Maria vho mbo di tenda sa izwi vhe vhone vha re na thaidzo. Ha pfi zwo luga zwenezwo zwiambaro naho zwi si zwa nga tsini. Vho-Maria vha sokou tendelela tshinwe na tshinwe tshi no ambiwa nga avha vhafunzi. Zwenezwi vhe kha a rabelelana honohu, ho mbo vha **u humbelana mafola**. Vhathada vha tendelana **kha la u seisana**. Vho-Maria vha itiswa izwi nga mulandu wa u shaya one masheleni a u badela avha muporofita Vho-Netshivhenga. Kha avha vhavhili **ya tou vha tshinembe khambana ya funzani**. U rabelelwa ha hone hu tshi vho tou itwa divha linwe na linwe nahone na nga **zwifhinga zwi redzaho**.

Matsina zwenezewo vhe kha **dzhalinga** leneli, shango na lone lo vha lo vula mato li tshi khou talela. Tshinwe tshinoni tsho do ya henengei Brits tsha tangana na avho munna wa Vho-Maria tsha vha sevhela zwithu zwothe zwi no khou bvelela mutani wavho. Vho-Bonyongo u pfa zwenezwo ndi u mbo di dzhena ndilani vha livha hayani Venda la ha tshikamuroho. U swika fhalo vha humbula u thoma u fhira nga Thohoyandou mavhengeleni. Vhe henengei vha vhona munna o ambara suthu na hembwe zwi no fana na zwavho zwe vha zwi sia ula musi vha tshi tuwa. Uyo munna o vha e na mufumakadzi ano nga wavho Vho-Maria. Ngei kha avho vhavhili a zwi ho mihumbuloni yavho uri vha nga tangana na Vho-Bonyongo. Nangoho musi vha tshi tou gwagwagwa navho, **vha wana itali ndi la maladze**. Vho-Bonyongo u vhona zwo ralo vho mbo di thoma u amba na musadzi wavho na u toda u divha uri hu khou bvelela mini nahone uyu ane vha vha nae ndi nnyi? Hone ndi ngani a tshi nga o ambara zwiambaro zwi no nga zwavho. Muhulwane Vho-Netshivhenga vha tshi kha di vha vho mangala, khathihi fhedzi vha vha **vho no dala fhasi**. Vho-Maria vha tshi kha di vha vho akhamala vha vhona Vho-Bonyongo vha tshi bvisa tshigidi tshe vha vha vhe natsho vha thuntsha vhafunzi muporofita Vho-Netshivhenga. Hu si kale tsha sumbedzwa kha Vho-Maria. Tsha vha davhalasa na vhone vha dala fhasi. Ha mbo di vha u tuwa ha Vho-Netshivhenga na Vho-Maria fhanu shangoni. La tou vha dzanga la mato kha vhatu vhe vha zwi vhona. Ho mbo vha u farwa ha Vho-Bonyongo nga mapholisa vha valeliwa **tshitokisini**.

- 1.1 Nani aya mafhungo thoho yo a teaho. (1)
- 1.2 Vhafunzi Vho-Netshivhenga vho vha vhe mufunzi wa vhukuma naa? Tendani kana ni hanedze. Ni tikedze phindulo yanu nga zwi bvaho mafhungoni. (4)
- 1.3 Dzina la muthu li tevhela zwiito zwawe. Talutshedzani ilo likumedzwa no di sendeka nga dzina la Vho-Bonyongo. (3)
- 1.4 Ndi zwifhio o zwine na guda kha mafhungo aya? (2)
- 1.5 Vho-Bonyongo hu pfi vho sevheliwa mafhungo othe nga tshinwe tshinoni. Ndi zwone uri ndi tshinoni naa? Zwi khou amba mini? (2)
- 1.6 Murero u no ri naho wa i viela bakoni mahunguvhu a do vhuya a i vhona u elana -fhi na mafhungo ayo a Vho - Netshivhenga na Vho-Maria? Talutshedzani. (4)

- 1.7 Vho-Bonyongo vho fhelela ngafhi? (2)
- 1.8 Talutshedzani maipfi othe o swifhadzwaho. (12)

GUMOFULU LA KHETHEKANYO YA A: [30]

KHETHEKANYO YA B SAMARI / MANWELEDZO

MBUDZISO 2

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u ita samari / manweledzo. Maipfi a samari / manweledzo anu a songo fhira **FUSUMBE** nahone a songo vha fhasi ha **FURATHI**.

Musi Maemu a tshi ntsedza, o mbo di sea, tshiseo tsha hone tshi tshi sumbedza u hoyu. A hu na na ipfi na lithihi le a vhuya a amba vho na nne. O mbo di vhudza avha vhanwe vhanwa nga zwauri vha ri vhofhe milenzhe na zwanza nga thambo. Vho mbo di ri hwala vha ri dzhenisa goloini. U fhedza afha, vho mbo di bvumisa goloi ya livha badani khulwane, Hu si kale, vha mbo di imisa goloi. Muŵwe wavho a mbo di dzhia dzhegiseni ya u thavha, a mbo di nthavha kha tshanda. Izwo zwo itwa. Vho na kha Maria. Vhunga ho vha hu si na na tshipiriti, dzhegiseni ya hone yo vha i tshi vhavha vhude! Nga murahu ha tshifhinganyana, ndo pfa ndi si tshe na na maanda, mirado yanga yo tou kulekana tshothe, nda mbo di dzidzivhala. Musi ndi tshi dzivhuluwa, ndo wana ndo tangwa nga vhanna vhararu. Vhanna avha vho vha vho fara zwihali. Ndo ri u vhona zwihali izwi, nda mbo di dzhenwa nga mutetemelo. Heneffa ndi he nda ri hu do kona lufuno na maanda a Mudzimu.

GUMOFULU LA KHETHEKANYO YA B: [10]

KHETHEKANYO YA C LUAMBO

MBUDZISO 3

- 3.1 Khakhululani maipfi o swifhadzwaho mafhungoni a tevhelaho ni a nŵale nga Tshivenda tsho tambaho:

Avhafunani o **ndaya** nda pfesesa – Musundwa o mu vhona a mbo di posa **kanda** la nguluwhe kule. Avhafunani naho o luŵwa nga phame o vha muthu we a bvela phanda nga mishumo yawe. Nangoho u nembelela ha **ramba** a si u wa halo.

3x1=(3)

- 3.2 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u nŵala mafhungo a pfalaho nga matanganyi a re nga fhasi hao. Sa zwo itwaho afho fhasi kha maipfi o talelwaho nga fhasi, nwalani mafhungo a pfalaho nga matanganyi a tevhelaho:

Rudzani o tuwa nga u tavhanya nahone o sia o fhedza mushumo wawe. Ndo mu vhona matsiko o shuma nga ũ rala. Ndi do mu badela arali a vhuya.

- 3.2.1 Ngauri
- 3.2.2 Fhedzi
- 3.2.3 Naho

3x1=(3)

- 3.3 Khakhululani maipfi othe o talelwaho nga fhasi mafhungoni a tevhelaho. Sumbedzani uri ndi nga mini o khakhea?

Ndo vhona kholomo ya muumba i tshi khou fula thavhani. Mulisa wa hone o vha e musadzi a sa fhiri vhurukhu wa tshifevhi.

2x1=(2)

- 3.4 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u n̂wala mafhungo a pfalaho nga mamudi a tevhelaho sa zwo sumbedzwaho mafhungoni a re afho fhasi. Ni shumise mafhungo anu.

Lutendo u ri a nga ya hayani arali o rumiwa nga mme awe. Ro mu vhona a tshi khou la a tshi sea.

- 3.4.1 Limudi la thevhekano
- 3.4.2 Limudi la dzinaliiti

2x1=(2)
[10]

MBUDZISO 4

- 4.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u n̂wala mafhungo a pfalaho nga maaravhi a tevhelaho. Ni shumise mafhungo anu:

Aa! “ndo zwi pfa mmawe” – Aha! “o swika nwananga wa vhudi” – Ndi Vho – Masindi vha tshi amba na nwana wavho.

- 4.1.1 – ndaa!
- 4.1.2 – Shilikiti!
- 4.1.3 – Aha!

3x1=(3)

- 4.2 Sa zwo itwaho afho fhasi mafhungoni, tumani mitshila ya maiti a tevhelaho kha ipfi **RUNGA**: Ni dovhe in n̂wale mafhungo a pfalaho nga eneo maiti

Lufumo o **hunga** mbudzi a fhedza a i hungulula na milenzhe ngeno yo hungiwa na mukulo wayo, yone i a hungea.

- 4.2.1 -ulula.
- 4.2.2 -lwa.
- 4.2.3 -ea.

3x1=(3)

- 4.3 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u nwalani mafhungo a pfalaho nga figara dza muambo dzi tevhelaho sa zwo itwaho mafhungoni a re afho fhasi:

Lufuno u la sa nguluvhe. Vhanwe vha ri u tou vha ndou hone ngeno tshikonani a tshi fhufha vhavhili vha sera.

4.3.1 Livhuvhisi

4.3.2 Lifanyisi

2x1=(2)

- 4.4 Nwalani madzina othe o pambiwaho a tshi bva kha dzinwe dzinyambo mafhungoni a tevhelaho.

Munna o fara lebula nga tshanda a dovha a i posa fhasi. Lutendo u khou vhala bugu dzawe dza Tshivenda.

2x1=(2)
[10]

MBUDZISO 5

- 5.1 Kha mafhungo e tevhelaho hu na **madzinambambano**, inwi a nanguludzeni ni dovhe ni ri vhudze uri a amba mini.

Matevhutevhu u tou vhe duka-duka la muthango nge vhabebi vhawe vhe vha vho mu isa ha tshigomamutanda.

2x2=(4)

- 5.2 Kha Mafhungo a tevhelaho ri neeni mafhambanyi a maipfi o swifhadzwaho.

Vho-Phophi **mukalaha** wa Dzindi vho mbo di khakhedza **tholana** i tshi khou fula hatsi.

2x1=(2)

- 5.3 Khakhululani ho khakheaho kha mafhungo a tevhelaho:

Tshigevhenga tshi no bva ha Masia tsho ri u vhona mapholisa a tsini natsho, tsha diposa mulambo. Vhanwe vhasidzana vha ri vhone vho tshi vhona Hamuofhe tshi tshi khou la vhuswa, ngeno Maemu o tou dadadza a ri tshi bva Hamukula.

4x1=(4)
[10]

MBUDZISO 6

- 6.1 Kha phara i tevhelaho hu na maidioma o shumiswaho, zwino inwi a nanguludzeni ni dovhe ni nee thalutshedzo dzao.

Vho-Masindi nge vha rwa Muofhe vha mu phula thoho a bva malofha, khoro ya tshikolo yo vha farela lufhanga, ngauri zwi tou sumbedza uri vho[^]fhira dzi tshi hanwa.

2x1=(2)

- 6.2 Kha phara i tevhelaho hu na maipfi o swifhadzwaho, zwino inwi ri neeni[^] uri a amba mini.

Mmbwa munamba[^] i a u funa i ro shaya mubikeli. Mmbwa yo ri u vhona guma[^] li tshi khou da[^] khayoy ya shavhela dakani[^].

2x1=(2)

- 6.3 Kha phara i tevhelaho hu na mirero yo swifhadzwaho inwi ri neeni[^] thalutshedzo dzayo.

Vho-Masindi vho via muduhulu wa Vho-Madi minwaha mitanu yo fhiraho, fhedzi mavhari- vhari a sumbedzo uri mapholiša a mutalani wa u vha doba, ndi ngoho zwauri naho[^] wa i viela bakoni mahunguvhu a do[^] i vho[^]na, ngeno vhañwe vha tshi ri hu vhalala malofha a u[^] dodza ha fari.

2x1=(2)

- 6.4 Kha mafhungo a tevhelaho hu na maipfi o swifhadzwaho, zwino inwi ri neeni[^] thukhufhadzo ya ayo maipfi.

Maemu o ri u tsa kha baisigiri a dzhena kha ndu[^] i re phanda[^] hawe, a tanganya mato[^] awe na musidzana a tshi khou nwa mabundu.

4x1=(4)

MBUDZISO 7

[10]

- 7.1 Nwalululani mafhungo a tevhelaho nga luambo lwo[^] tambaho.

Thaima yanga na sesi wanga vho tuwa na kana kwanu ka kusidzana. Tsheri yawe ya vha bona vha tshi fira tsini na ndu yawe. Avhafani na Thatheni vha ri vho vha vhona. Ndo vhona mmbwa i tshi khou tevhela musadzisadzi

(10)

- 7.2 Nwalululani mafhungo a tevhelaho, ni dzhenise zwiga zwothe zwa u vhala ho teaho khathihi na malederedanzi:

Uyo o imaho ndi nnyi hu vhudzisa lugisani rendani ari ndi muzwala wanga.

(10)
[20]

GUMOFULU LA KHETHEKANYO YA C: [60]

GUMOFULU: 100